

УДК 321.01

<http://orcid.org/0000-0002-7849-0690>

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.51249>

В. М. Тімашова

ПОЛІТИЧНА ЕТИКА ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СУПУТНИЙ СКЛАДНИК ПОЛІТИЧНОЇ СФЕРИ

Представлено розмислові тези стосовно політичної етики в роботах деяких зарубіжних і вітчизняних дослідників. Визначено місце політичної етики як невід'ємного супутнього складника політичної сфери, що перебуває в нерозривному зв'язку з триадою сферних елементів, які присутні в будь-якій сфері й системі суспільного життя, а саме: політичними відносинами, політичними інститутами та політичною ідеологією.

Ключові слова: політична сфера, політична система, політична культура, політична етика, мораль, політичні інститути, політичні відносини.

В. М. Тимашова

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЭТИКА КАК НЕОТЪЕМЛЯЕМАЯ СОПУТСТВУЮЩАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СФЕРЫ

Представлены размышления и тезисы о политической этике в работах некоторых зарубежных и отечественных исследователей. Определено место политической этики как неотъемлемой сопутствующей составляющей политической сферы, которая находится в неразрывной связи с триадой сферных элементов, которые присутствуют в любой сфере и системе жизни общества, а именно: политическими отношениями, политическими институтами и политической идеологией.

Ключевые слова: политическая сфера, политическая система, политическая культура, политическая этика, мораль, политические институты, политические отношения.

V. M. Timashova

POLITICAL ETHICS AS AN INTEGRAL COMPONENT SATELLITE POLITICAL SPHERE

Presented thesis on the political thoughts of ethics in the work of some foreign and local researchers. The place of political ethics as soup-moyi structural attributes of the political sphere, which is in close connection with the triad sfernyh elements that are present in any area and system Souss-life of the fields, namely: political relations, political institutions and political ideology.

Key words: political system, political culture, political ethics, morality, political institutions, political relations.

Постановка проблеми. Політика і мораль є основними регуляторами політичної сфери життя суспільства. Політика забезпечує організацію, контроль, управління, безпеку, інтеграцію суспільства, спираючись на систему влади, державні інститути і т. п., використовуючи адміністративні ресурси, право або примус. Морально-етичні чинники регулюють поведінку людей і створюють умови для їх гармонійного буття в суспільстві з допомогою таких категорій, як добро, справедливість, обов'язок, честь, совість, гідність, щастя тощо. У суперечностях між політикою і мораллю народжується політична етика, яка охоплює моральні аспекти політичних дій і рішень, засоби і форми їх реалізації, відіграючи при цьому вирішальну роль у легітимації політичної влади.

Аналіз актуальних досліджень. Французька дослідниця Жаклін Рюс у книзі «Поступ сучасних ідей: Панорама новітньої науки» [8] писала про те, що етика, мораль і політика, які тісно пов'язані між собою, переживають у наші дні процес бурхливого відродження, при цьому зауважуючи, що етика стосується теорії, а мораль – конкретної реалізації моральних принципів на практиці. При цьому, коли занепадають ідеології, особливо в транзитних країнах, якою є сучасна Україна, як правило, відроджується або «вибухає» етико-політична думка, а це переконливо свідчить, що руйнація ілюзій або ідеологій не обов'язково породжує сумніви або скептицизм, а призводить, усупереч усякій кризі, до плідного перегляду колишніх ідей. І кожен раз суспільство сподівається, що саме сучасне покоління знайде ту рівновагу між політичною етикою і мораллю яку так високо цінувала давньогрецька філософія.

Отже, **метою** статті є визначення місця політичної етики у структурі політичної сфери суспільного життя, яка життєдіє в нерозривному зв'язку з тріадою сферних елементів, які присутні в будь-якій сфері й системі, а саме: політичними відносинами, політичними інститутами та політичною ідеологією.

Виклад основного матеріалу. Традиція етико-морального розуміння політики сягає часів Конфуція, Сократа, Платона, Аристотеля, які розглядали мораль і політику як тотожні явища, покликані забезпечити принципи справедливості в суспільстві. В епоху античності формується «полісна мораль», що вимагає від людини керуватися у своїй поведінці благом держави, свідомо й активно брати участь у громадських справах. При цьому політичні риси зливалися з людськими моральними якостями: як у політиці, так і в моралі панували однакові принципи – мужність, патріотизм, справедливість, повага до закону, безкорисливість тощо. Антична демократія створила феномен громадянина, який стає активним суб'єктом політики, проявляючи саме добротність у відносинах, а не діяльність в інститутах влади чи здійснення соціальних функцій [9, с. 122].

Нинішня епоха постмодернізму активно пропагує апокаліптичні стереотипи про «кінець ідеології», «кінець історії», «кризу людського гуманізму» тощо. Під впливом цих ідей політичні теорії, представлені в працях В. Парето, Г. Зіммеля, А. Бергсона, К. Шмітта, Н. Лумана та багатьох інших, набувають ірраціонального змісту. Постмодерністи переконані, що політика має бути переосмислена разом із такими ключовими поняттями, як «Я», суспільство, справедливість, дружба, авторитет, свобода, закон, влада, знання, істина, розум, єдність. За висловом М. Вебера, у постмодерністську добу політика абсолютизується, її всюди переслідують «етичні парадокси», «диявольські сили». Через нечуваний розвиток комунікаційних технологій сучасний політичний процес набуває «космополітичного» формату і тяжіє до публічності, але все-таки часто за межами морально-етичних координат [14, р. 176].

Сучасна строката політична реальність переконливо свідчить, що науково-технічний прогрес як основна ознака сучасної цивілізації, на жаль, не супроводжується морально-етичним розвитком, адекватним їй. Наприклад, іспанський письменник і філософ Х. Ортега-і-Гасет переконаний, що «Європа залишилася без моральних норм. Маса відкидає застарілі норми

зовсім не для того, щоб замінити їх на нові, кращі... У центрі її життєвого плану лежить прагнення жити, не підкоряючись жодним заповідям моралі...» [6, с. 137]. Ще один відомий дослідник Ерік Хобсбаум точно підмітив домінанту сучасності: «Нині жодна держава не може зробити того, що кожна з них легко робила у ХХ столітті, – примусити мільйони своїх громадян піти і віддати своє життя в ім'я своєї країни... Прості люди більше не хочуть, щоб ними управляли» [10].

Бернхард Сутор – автор багатьох праць з проблем філософії пише, що взаємовідносини політики і моралі – вселюдська тема, одна з вічних проблем. На політиків покладається виконання державних завдань в інтересах суспільства як цілого. Через це вони володіють особливими засобами примусу і можуть ними зловжити, використовуючи їх для власної вигоди і на шкоду багатьом людям. Отже, постійно існує заклопотаність тим, щоб політика з її цілями та засобами вписувалася в рамки існуючих уявлень про добро і зло. Але це лише один бік взаємин політики і моралі. У свою чергу, і мораль може підходити до політики з очікуваннями, яких та не в змозі виправдати. Спроби політично домагатися реалізації певних моральних уявлень чи домагань також можуть призводити до небезпечного перекручування політики [15]. Це особливо стосується певних аспектів політичної діяльності. Політик часто-густо стоїть перед дилемою: ухвалювати непопулярні й жорсткі заходи, які не витримують критики з гуманістичного і морального погляду, чи відмовитися від них, однак при цьому розуміючи, що затримка з їх реалізацією погіршуватиме ситуацію. Необхідність постійно робити такий вибір підводить до розуміння політики не тільки як раціонального управління суспільством, а й урахування у зв'язку з цим певних морально-етичних норм і правил. А це, у свою чергу, ставить руба питання поєднання в політичній діяльності водночас і науки, і мистецтва, і етики, і моралі, і справедливості тощо [1].

Досліджуючи природу і масштаб політичної сфери, Б. Сутор переконливо доводить, що політична мета, політичний порядок та інститути,

а також політичні дії прямо визначають практичний характер політики. Тому всі три виміри належать до етичного питання про те, що повинно бути зроблене і за що несесться відповідальність. За Б. Сутором, політична етика є частиною етики соціальної, яка ставить питання про належне при вибудовуванні соціальних відносин. Центральним питанням для неї виступає питання про те, які етичні вимоги відповідають сфері, структурі та засобам дії, які ми позначаємо поняттям «політика» [11, с. 7–8]. У своїй книзі «Мала політична етика» Б. Сутор спробував не тільки з'ясувати місце політичної етики в системі суспільствознавства, а й запропонував внутрішню структуру політичної етики, до елементів якої, на його думку, слід віднести: 1) етичне значення політичних інститутів; 2) етику цілей і цінностей, нормативну етику; 3) етику політичного конфлікту; 4) етику міжнародних відносин [11 с. 31, 44].

У попередніх наших публікаціях йшлося про те, що і політична сфера, і її парне поняття «політична система», на відміну від сфери економічної, формується в основному цілеспрямовано. Саме ядро політичної сфери, і політичної системи складає сукупність відповідних ідей, цінностей, тобто політична ідеологія, яка відображає соціальні інтереси великих соціальних груп і визначає вигляд системи. Інститути, які утворюють політичну систему і відіграють провідну роль в оточенні сферних елементів, є опредмечені політичні ідеї та проекти. Невід'ємною складовою політичної ідеології є політична культура, яка в свою чергу, є вмістилищем політичної правосвідомості, політичної моралі, політичної етики, політичної поведінки тощо і нерозривно пов'язана з ідеологією. Структурні елементи політичної ідеології – політичні теорії, концепції, ідеї, програми, ідеали, гасла логічно входять до технології політики і є механізмом взаємозв'язку політичної теорії і практики. Об'єднуючим фактором структури всієї політичної системи є політичні відносини, в процесі формування яких забезпечується функціонування всіх сфер життєдіяльності суспільства. Особлива роль політичних відносин полягає в тому, що вони індукують відносини з приводу

реалізації публічної влади між великими групами людей – класами, націями, громадськими об'єднаннями тощо [12, с. 68].

Діалектика взаємозв'язку політичної системи і політичної етики складна і своєрідна. Політична система як невід'ємна складова політичної сфери, яка, в свою чергу, обертається у просторі соціальної над сфери, формується водночас з політичною етикою. При цьому стійкість і життєздатність будь-якої політичної системи залежать від ступеня відповідності її цінностей цінностям політичної культури, а кількість «позитивних» цінностей, якими насичена політична етика, і які поділяють усі члени суспільства, визначає ступінь консенсусу між її окремими складниками, а також стабільність і життєздатність політичної системи, а, отже, і політичної сфери.

Т. Е. Василевська вважає, що моральний вимір є суттєвим зрізом політичної культури: він містить у собі цінності, норми, переконання, моральні почуття, які дають змогу суб'єктам політики пізнавати, оцінювати політичне поле з позицій блага та емоційно реагувати на політичні події, що, врешті-решт, зумовлює їх поведінку. Також політична культура, а, отже, й політична етика формуються під впливом суспільних трансформацій, що, свою чергу, формує суспільні відносини і впливає на перебіг політичних процесів. При цьому як політична культура, так і політична етика живляться ідеалами, цінностями та нормативними установками суспільної моралі. Соціальна етика глибше відчуває і реагує на суспільні запити, а також раніше, ніж політична етика, фіксує сучасні вимоги до представників влади. При цьому міра гуманності дій влади залежить від ступеня відповідності її установок загальнолюдським моральним цінностям [3].

Безумовно, що політична етика тісно пов'язана з політичною культурою. Зміни в політичній культурі та етиці владних відносин можливо здійснювати через інституціональні зміни. П. Бурдьє у своїй роботі «За політику моралі в політиці» писав, що у моралі є шанси долучитися до політики тільки в тому випадку, якщо будуть створені інституціональні

засоби для політики моралі [2, с. 328–329]. А вище згадуваний Б. Сутор переконаний, що колективні суб'єкти, такі, як спільноти за інтересами, партії, держави, не можуть виконати свою етичну місію, покладаючись на індивідуальну мораль. Моральні вимоги, що висуваються до політики, повинні бути переведені на мову інститутів через закони, а моральні імпульси – перетворені на політичну раціональність. У рамках етики інститутів від політичних осіб необхідно вимагати здійснення державного управління відповідно до його змісту й у рамках заданих правил гри. Тому вирішальною тут буде не особиста етика, а етика посади [11]. При цьому ми не можемо зробити політику тільки раціональною, тобто, відмежувавши від неї соціальне, яке регулюється етикою, залишити політиці тільки те, що означено правом, насамперед для забезпечення стабільності політичної системи, неможливості її одновекторного, лінійного розвитку, що призводить до формування і встановлення жорстких авторитарних політичних систем.

С. М. Ліпсет звертає увагу на те, що культурними факторами, пов'язаними з особливостями попереднього історичного розвитку, виключно важко маніпулювати. Політичні інститути, в тому числі виборчі системи і конституційний устрій, змінюються з більшою легкістю. Тому ті, хто переймається питаннями і проблемами переходу до стабільного демократичного управління, зосереджують на них свою увагу. Однак, песимістично резюмує дослідник, є небагато доказів того, що зусилля в цьому напрямі призвели до значних результатів [5]. Проте дослідження Д. Патнема з колегами свідчать про можливість досягнення суттєвих змін у політичній культурі протягом нетривалого часу. На прикладі Італії він переконує, що такі трансформації стали можливими внаслідок перетворення офіційних інститутів, які й породили зміни політичної поведінки, що знайшло прояв у наданні більшої автономії регіонам. Інституціональна реформа регіональної політики призвела до зовсім іншої соціалізації членів рад і зміни політичної культури (а, отже, й політичної етики) регіональної еліти. Члени рад, констатує Д. Патнем, уже визначили свою роль не стільки

як «уважних до», скільки як «відповідальних за», не як красномовні трибуни, а як компетентні довірені особи загального інтересу [7, с. 50, 52].

Важко не погодитися із Ф. Фукуямою, який зазначає, що здатність створювати та ефективно керувати певними інститутами теж є культурним феноменом [13, с. 32]. Діяльні люди можуть хотіти і виконувати задум інститутів або виступати проти нього і зловживати інститутами. У політиці дуже важливою є внутрішня готовність до діяльності щодо інститутів. Крім того, політика є особливого роду діяльністю в ситуаціях, що не визначаються і не долаються тільки інституціональними й нормативними даними. Тому політична етика є не тільки інституціональною, а ще й ситуативною етикою, тобто етикою конкретних політичних відносин. Вона повинна ставити питання про моральні якості, якими мають володіти політичні діючі актори.

Сьогодні вітчизняні політологи піддають критиці моральний рівень українських суб'єктів політичного процесу, наголошуючи на тому, що державні діячі повинні зіставляти свої вчинки не тільки з нормами чинного законодавства, а й імперативами людської моралі, оскільки будучи важливим елементом політичної культури, політична етика створює механізм суспільної довіри. А це, в свою чергу, забезпечує стабільне функціонування соціальної системи, перешкоджає виникненню протиріч, спроможних руйнувати систему зсередини, якщо політична етика і політична система узгоджуються між собою. Базуючись на етичних нормах, політичні відносини мають кращу перспективу для вдосконалення, ніж для набуття ознак авторитарності. А тому базові імперативи морально-етичної політики сучасної України мають формуватися на основі максимального врахування інтересів і запитів громадян і спиратися на національно-державні традиції, про що писав наш великий земляк В. Липинський, який був переконаний, що «ніяка людська громада, здатна до життя і творчості, не може існувати без власної внутрішньої моралі, без свого власного твердого поняття про добро і зло і без такого ж твердого переконання, що те, що вона хоче робити, єсть добро, і те, з чим вона бореться, єсть зло. Тільки таке тверде переконання в

правоті своїх хотінь дає кожній громаді моральну силу, без якої ніяке творче діло неможливе... Творити владу можуть тільки люди моральні, то єсть люди, які глибоко, всіма фібрами своєї душі вірять, що те, що вони творять, єсть правда, єсть добро. Люди, які своє особисте життя зв'язують з перемогою тієї правди і того добра, і люди, які ні на хвилину не сумніваються, що в ім'я тієї правди і того добра вони мають право накинути свою волю іншим людям, тобто власне сотворити владу» [4, с. 196].

Висновки і перспективи подальших досліджень полягають у площині визначення супутньої структурної атрибутики політичної сфери (політична культура, політична свідомість, політичне право тощо) та їх взаємодію з трьома основними складниками політичної сфери – політичними відносинами, політичними інститутами та політичною ідеологією.

Зважаючи на вищевикладене, пропонуємо такі висновки.

По-перше, основні критерії, що забезпечують стабільне функціонування політичної сфери і політичної системи суспільства, – це збалансована влада, ефективне управління, раціональна організація виробництва і контролю. Успішна реалізація цих пріоритетів значною мірою залежить від того, наскільки політичні відносини, а також створені на їх основі державні інститути зі своїми ціннісними поглядами і установками (ідеологією) в цілому відповідають панівним у суспільстві морально-духовним та культурним ідеалам і цінностям, що і визначають політичну етику нації.

По-друге, політична система як невід'ємна складова політичної сфери, яка, в свою чергу, обертається у просторі соціальної надсфери, формується водночас з політичною етикою. При цьому стійкість і життєздатність будь-якої політичної системи залежать від ступеня відповідності її цінностей цінностям політичної культури. А кількість «позитивних» цінностей, якими насичена політична етика, і які поділяють усі члени суспільства, визначає ступінь консенсусу між ними, а, отже, стабільність і життєздатність і політичної системи, і політичної сфери загалом.

По-третє, моральні вимоги, що висувуються до політики, повинні бути переведені на мову інститутів через закони, а моральні імпульси – перетворені в політичну раціональність. При цьому не можна зробити політику тільки раціональною, тобто, відмежувавши від неї соціальне, яке регулюється насамперед етикою, і залишити політиці тільки те, що означено правом. Це потрібно насамперед для забезпечення стабільності політичної системи, а також неможливості її одновекторного, лінійного розвитку, що призводить до формування і встановлення жорстких авторитарних політичних систем.

По-четверте, сучасна строката політична реальність переконливо свідчить, що науково-технічний прогрес сучасної цивілізації не супроводжується адекватним їй морально-етичним розвитком, тобто наявним є дисбаланс у законі техно-гуманітарної рівноваги, а саме порушення внутрішнього балансу між інструментальною (технічною) і гуманітарною культурами, що може призвести до руйнівних наслідків для людської цивілізації. Про це кажуть і відомі політики, і письменники, і філософи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бебик В. М. Політологія для політика і громадянина : [монографія] / Бебик В. М. — К. : МАУП, 2003. — 424 с.
2. Бурдьє П. Соціологія політики / П. Бурдьє ; [пер. с фр.]. — М. : Socio-Logos, 1993. — 336 с.
3. Василевська Т. Е. Особистісні виміри етики державного службовця : [монографія] / Т. Е. Василевська. — К. : НАДУ, 2008. — 336 с.
4. Липинський В. Мораль і політична дія / В. Липинський // Консерватизм: Антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К. : Смолоскип, 1998. — С. 196—201.
5. Липсет С. М. Роль политической культуры [Электронный ресурс] / С. М. Липсет. — Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Article/lip_rol.php.
6. Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори / Х. Ортега-і-Гасет ; [пер. з іспан. В. Бурггардта, В. Сахна, О. Товстенко]. — К. : Основи, 1994. — 420 с.
7. Патнем Р. Д. Творення демократії: Традиції громадянської активності в сучасній Італії / Р. Д. Патнем, Р. Леонарді, Р. Й. Нанетті ; [пер. з англ. В. Ющенко]. — К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. — 302 с.
8. Рюс Ж. Поступ сучасних ідей: Панорама новітньої науки / Жаклін Рюс ; [пер. з фр. В. Шовкун. — К. : Основи, 1998. — 669 с.
9. Себайн Дж. Г. Історія політичної думки / Джордж Г. Себайн, Томас Л. Торсон ; [пер. з англ.]. — К. : Основи, 1997. — 838 с.

10. Соціально-політичні реалії для права: з виступу В. Литвина на загальних зборах Нац. акад. прав. наук України 18 жовт. 2013 р. // *Голос України*. — 2013. — № 200 (5700). — 25 жовт.
11. Сутор Б. *Малая политическая этика // Политическая и экономическая этика* / Б. Сутор ; [пер. с нем. С. Курбатовой, К. Костюка]. — М. : ФАИР-ПРЕСС, 2001. — С. 29—174.
12. Тімашова В. М. Структурно-функціональні співвідношення в дуалітеті «політична сфера – політична система»: ціннісно-регулятивні та управлінські аспекти / В. М. Тімашова // *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : Серія «Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін»*. — 2013. — Вип. 12. — С. 66—72.
13. Фукуяма Ф. *Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию* / Ф. Фукуяма ; [пер. с англ. Д. Павловой, В. Кирющенко, М. Колопотина]. — М. : АСТ ; АСТ Москва ; Хранитель, 2006. — 730 с.
14. Hollinger Postmodernism and the social sciences. A thematic approach / R. Hollinger // *Contemporary Social Theory*. — Thousand Oaks, CA: Sage, 1994. — Vol. 4. — P. 170—185.
15. Sutor B. *Politische Ethik. Gesamtdarstellung auf der Basis der Christlichen Gesellschaftslehre* / Bernard Sutor. — Paderborn – Munchen – Wien – Zurich : Ferdinand Schoningh, 1991. — 338 s.